

OSMÁ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 31. července 1922

Korektura některých národohospodářských pojmů. Nabídka a poptávka jsou pojmy, které „samy sebe rozmetají na kousky“. Tři cenové rovnice. Na trhu se peníze stávají právním faktorem. Dnešní reálné nemožnosti: směna mezi právy a zbožím, mezi schopnostmi a právy. „Nadhodnota“ jako morální, nikoli národohospodářský pojem. Reálné úsudky o národohospodářském procesu nejsou možné teoreticky, ale jen prostřednictvím asociací. Peníze se nedají chápat na základě směny, ale spíš jako směnné hospodářství - peněžní hospodářství - hospodářství schopností.

GA 340

Rudolf Steiner

Budeme se dnes ještě věnovat tomu, že opravíme několik pojmů, které tu jsou a které prostě ruší toho, kdo chce věcně a reálně národohospodářsky uvažovat a kdo se pak s takovými úvahami chce začlenit do chodu národohospodářského života. Vždyť národohospodářská věda, která není s to obohacovat také praktický život, nemá vlastně žádnou cenu. A pojmy, získané z takové pouze pozorující národohospodářské vědy, musí vést vlastně vždy k určité nepřístojnosti.

Protože jsme tedy snad již poznali, že v rámci národohospodářských úvah je tím nejdůležitější otázkou cena, bude se jednat o to, abychom se na cenu nyní podívali v tom smyslu, jak jsem to ukázal: Že nám vlastně udává, podle toho, jestli stoupá nebo klesá nebo je stabilní nebo je podle určitého pocitu pro určité produkty příliš vysoká nebo naopak nízká, že nám udává, jestli jsou věci v národohospodářském organismu v pořádku nebo nejsou. Neboť to je to, co musí připadnout asociacím - podle barometru stavů cen přijít na to, co je třeba udělat v ostatním národohospodářském životě.

Asi budete vědět, že názor, panující v četných kruzích, je ten, že vzhledem k cenové otázce se vlastně nedá dělat prakticky nic jiného než to, k čemu samo o sobě dojde za působení takzvané nabídky a poptávky. Pod tlakem nikoli národohospodářských skutečností, ale spíš pod tlakem v novější době se stále více a více objevujících sociálních aspirací byl ovšem otřesen tento názor, který zastával nejen *Adam Smith*, ale který zastává i mnoho jiných: že cena se vlastně v

národohospodářském životě reguluje sama od sebe pod vlivem nabídky a poptávky, jak víte, tak se tu prostě tvrdí, že je-li tu příliš silná nabídka, pak to musí vést k tomu, že člověk tuto nabídku sníží, že ji neudrží na stejné výšce. A tím nastane sama od sebe regulace cen. Právě tak, je-li poptávka příliš vysoká nebo nízká, bude muset dojít k regulaci producentů, aby neprodukovali moc nebo naopak málo. A tím se má za to, že se cena svým způsobem automaticky pod vlivem nabídky a poptávky na trhu přiblíží určitému stabilnímu stavu.

Nyní se jedná o to, zda se člověk s takovýmto názorem pohybuje pouze v teorii, v pojmovém systému, nebo zda člověk s takovýmto názorem vstupuje do skutečnosti. S tímto názorem to člověk bezpochyby nedělá; neboť jakmile se těmto pojmům nabídka a poptávka podíváte na zoubek, okamžitě uvidíte, že je vůbec nemožné tyto pojmy v národohospodářském smyslu být i jen vytvořit. Ve smyslu kontemplativního pozorovatele národního hospodářství je vytvořit můžete. Můžete poslat lidi na trh a nechat je, ať pozorují, jak nabídka a poptávka působí; otázkou ale zůstává, jestli člověk s tím, co tu pozoruje, zasáhne do chodu národohospodářského procesu tak hluboko, aby s těmito pojmy měl něco v ruce. A ve skutečnosti právě že nemáte s takovými pojmy v ruce nic, protože všude necháváte stranou to, co stojí za oněmi pochody, které těmito pojmy chcete vystihnout. Na trhu vidíte, že se odehrává nabídka a to, co je nazýváno poptávkou; to v sobě ale nezahrnuje to, co je za tím, co se tu přede mnou objevuje jako nabídka a co se zase bude nacházet před tím, co se objevuje jako poptávka. Tady se teprve nacházejí skutečné národohospodářské procesy, které se na trhu pouze nacpou dohromady - abych tak řekl. A to vidíte nejlépe na tom, že tyto pojmy jsou nanejvýš křehké.

Chceme-li si vytvořit pořádné pojmy, pak mohou a musí být tyto pojmy pohyblivé vzhledem k životu. Musíme, mít možnost takový pojem mít, nést ho do jisté míry z jedné oblasti skutečnosti do druhé a tento pojem se musí měnit; tento pojem však nesmí být takový, aby sám sebe rozbil na kousky. A pojem nabídky právě tak jako pojem poptávky sám sebe rozmetá na malé kousky. Neboť dejme tomu, že něco je nabídkou. Je nabídkou, když někdo přinese na trh nějaké zboží a za určitou cenu je nabízí. To je nabídka. To může každý tvrdit. Já však tvrdím: Ne, toto je poptávka. Pokud někdo přinese na trh zboží a chce je prodat, pak je to u něj poptávka po penězích. Jakmile totiž nebudu dále sledovat národohospodářskou souvislost, není vůbec žádný rozdíl, jestli mám nabídku ve zboží a poptávku v penězích, nebo jestli přijdu v hrubém smyslu s poptávkou. Jestliže chci rozvinout poptávku, potřebuji nabídku v penězích.

Čili nabídka ve zboží je poptávkou v penězích a nabídka v penězích je poptávkou ve zboží. To jsou národohospodářské skutečnosti. Neboť národohospodářský proces, pokud je směnou či obchodem, se vůbec nemůže uskutečnit jinak, než že je tu - jak u kupujícího, tak u prodávajícího - nabídka i poptávka; neboť to, co má kupující jako svou nabídku peněz, musí být také teprve za jeho zády nebo za zády poptávky v národohospodářském procesu vyvíjeno, právě tak jak musí být vyvíjeno zboží, které se objevuje jako nabídka.

Nemáme před sebou tedy žádné reálné pojmy, pokud si myslíme, že se cena vytváří ze vzájemného poměru toho, co obvykle nazýváme nabídkou a poptávkou:

$$c = f(n, po)$$

Cena se totiž vůbec nevytváří způsobem, jak se to tu definuje, pokud ta úvaha vypadá takto; neboť i cena se vytváří naprosto pod vlivem toho, jestli se poptávající může stát nabízejícím v penězích, nebo jestli se jím ve smyslu národohospodářského procesu například za určitý čas vzhledem k nějakému produktu stát nemůže. V národohospodářském procesu se totiž nejedná

pouze o to, že tu je určité množství zboží jako nabídka, ale že tu je také určitý počet lidí, kteří mohou vytvořit nabídku peněz právě pro toto zboží. To je něco, co vám ihned ukáže, že o nějaké vzájemné hře nabídky a poptávky se vůbec nedá mluvit.

A přesto, když se nebudeme dívat na pojmy, které mohou být vytvořené nesprávně, ale když se podíváme na skutečnosti, na skutečnost trhu nebo i na skutečnost beztržní výměny zboží a peněz, pak je tomu zase bez diskuse tak, že mezi nabídkou a poptávkou - avšak na obou stranách - se vytváří cena. Vždyť tomu zase tak je; čistě podle skutečnosti tomu tak zase je.

Jenomže nabídka a poptávka a cena jsou tři faktory, které jsou všechny primární. Není tomu tak, že bychom napsali $c = f(n, po)$, takže budu-li hovořit matematicky, že bychom n a po považovali za proměnlivé veličiny a ono c , tedy cenu, za veličinu, která vyplývá z obou proměnných, nýbrž musíme stejným způsobem považovat n a po , nabídku a poptávku, c , cenu, za navzájem nezávislé proměnné a musíme se přiblížit nějaké veličině x - vidíte, že se blížíme určitému vzorci - musíme se přiblížit nějaké veličině x . Není třeba, abychom se domnívali, že s nezávislými proměnnými máme co dělat jen u n a po a s cenou jako funkcí obou, nýbrž máme zde co dělat se třemi navzájem nezávislými veličinami, které vstupují do vzájemného kontaktu a které vytvářejí právě něco nového. Cena je tu mezi nabídkou a poptávkou; ale je tu zcela zvláštním způsobem.

$$x = f(n, po, c)$$

Veškeré tyto úvahy musíme totiž začít z jiného konce. Když někde na trhu uvidíme, že nabídka a poptávka jsou právě pro tuto oblast v oni souvislosti, v níž je viděl například Adam Smith, pak je tomu přibližně tak - i když také ne docela - pro cirkulaci zboží z hlediska obchodníka. Ale naprosto tomu tak není z hlediska konzumenta a ani z hlediska producenta. Pro hledisko konzumenta totiž platí něco jiného. Hledisko konzumenta je způsobeno tím, co konzument má. A mezi tím, co má, a tím, co dává, se vytváří podobný vztah, jako se vytváří pro obchodníka mezi nabídkou a poptávkou: Konzument má vzájemné působení mezi cenou a poptávkou. Jeho poptávka je menší, je-li cena pro jeho peněženku příliš vysoká, a jeho poptávka roste, je-li cena pro jeho peněženku dostatečně nízká. Jako konzumenta ho vůbec zajímá jen cena a poptávka.

Takže můžeme říci, že u konzumenta si musíme všimnout především vzájemné hry mezi cenou a poptávkou. U obchodníka si musíme všimnout především vzájemné hry mezi nabídkou a poptávkou. A u producenta se jedná o to, že u něj si teď musíme všimnout vzájemné hry mezi nabídkou a cenou.¹¹ Producent se totiž vzhledem k nabídce zařizuje nejprve podle cen, které jsou možné v celém národohospodářském procesu. Takže můžeme onu první rovnici nazvat *rovnici obchodnickou*.

$$c = f(n, po)$$

Adam Smith ji uplatňoval pro veškeré národní hospodářství; pro veškeré národní hospodářství je ale neplatná. Můžeme totiž vytvořit také tuto rovnici: nabídku, n , můžeme považovat za funkci ceny a poptávky; a poptávku můžeme považovat za funkci nabídky a ceny. Pak máme v této rovnici $p_o =$ funkce nabídky a ceny *rovnici producentskou*:

$$p_o = f(n, c)$$

A ve třetí rovnici - nabídka je funkcí ceny a poptávky - máme *rovnici konzumentskou*:

$$n = f(c, p_o)$$

Stále ještě jsme však tyto rovnice kvalitativně odlišovali tím, že zde toto n je u konzumenta nabídkou v penězích, u producenta je to nabídka ve zboží¹² a u obchodníka máme co dělat s něčím, co se vlastně nachází mezi penězi a zbožím.¹³

V každém případě ale vidíte, nakolik složitější je třeba uvažovat o chodu národního hospodářství, než jak se to obvykle dělá. Proto, že dnes chce člověk, abych tak řekl, pojmy co možná nejrychleji zachytit, neexistuje dnes v podstatě žádná pořádná národohospodářská nauka. Nyní se ale bude jednat o to, že abychom pronikli do reality, do skutečnosti, musíme si položit otázku: Tak co tedy vlastně všechno žije v tomto chodu národního hospodářství, co tu tedy vlastně všechno žije?

Můžeme říci, že to, co získávám pro své potřeby, přechází nejprve do této mé oblasti - o majetku a vlastnictví chci mluvit teprve později, teď se chci vyjádřit pokud možno neurčitě, protože to přesto onu věc vystihuje - přechází do mé oblasti za poměrů, v nichž dnes žijeme. Čili, dávám peníze nebo něco, co jsem za peníze vyrobil - tak se ty věci zpravidla dějí - avšak vyčerpali jsme tím vlastně pro chod národního hospodářství celou skutečnost?

Peníze a zboží bych přece mohl získat také jinak, než že dám zboží za peníze nebo peníze za zboží. Dejme tomu, že je ukradnu. Kradu - v tom případě bych také něco získal. A kdybych mohl krást ve velkém, jak to někdy dělali po celá desetiletí náčelníci loupežníků za starých časů, pak by se pro něco takového musela založit úplně jiná národohospodářská věda než ta, která musí být obecně vzato založena pro naši mravouku. Nuže, mohlo by vám to připadat jako velmi groteskní příklad, že říkám: Ano, já kradu. Ale co vlastně znamená krást? Krást znamená někomu něco vzít, aniž by okradený byl s to se proti tomu bránit a aniž by ten, kdo krade, uznal za vhodné za tu věc zaplatit, poskytnout za ni náhradu. A nyní například srovnajte tento nepřilíš noblesní pojem kradení s tím, co se v němčině označuje jedním cizím slovem, slovem rekvírovat. Za určitých poměrů se rekvíruje, lidem se něco vezme a nedá se jim za to žádná náhrada. A i jinak dochází v národohospodářském procesu k tomu, že se lidem něco vezme a oni za to nedostanou žádnou náhradu. To jsou věci, na které stačí jen poukázat, jinak si lidé myslí, že chce jeden agitovat. Já tady chci ale jenom postupovat vědecky a nikoli agitovat. Nuže předpokládejme, že bych někde zřídil sociální řád, takovou menší oblast sociálního řádu, a tam bych odstranil peníze, když bych prostě zorganizoval, aby se dělaly výpady s potřebnou ozbrojenou mocí; a lidé, kteří něco mají, budou pobiti a ty věci se jim vezmou. Nu, není-liž pravda, co je proti tomu, aby se to stalo? Proti tomu je, že ti druzí by se možná bránili, pak musí mít prostředky, aby se proti tomu bránili, anebo že bych to nepokládal za vhodné. Pokud by má oblast nebyla veliká, nepokládal bych to za vhodné.

Zde musí do národohospodářského procesu zasahovat něco jiného. Já nemůžu druhému člověku jen tak beze všeho něco vzít. A proč ne? Protože ostatní lidé musí určitým způsobem uzнат, že si to smím ponechat. A nikdo v žádném případě neuzná, že si smím ponechat to, co jsem

získal tím, že jsem lidi kolem sebe pobil. Co tu tedy působí? Tady totiž působí právo. A národohospodářský proces vůbec nemůžete pozorovat, aniž byste tu všude měli působení práva. Nedá se to vůbec národohospodářsky promyslet, ani národohospodářsky realizovat, co se má stát, aniž by do národního hospodářství zasahovalo působení práva. A když si místo výměnného obchodu vezmete obchod založený na penězích, pak bezprostředně uvidíte, že do národního hospodářství zasahuje právo. Neboť jakým způsobem by to jinak vůbec mělo být možné, že tu za pár bot nedám cylinder, ale řekněme, co já vím, dvacet marek, nebo kolik to může dělat - takže já mám své boty, on ale má dvacet marek - kdyby těchto dvacet marek, i když jsou ve zlatě, nikdo neuznával jako hodnotu, za kterou člověk zase něco dostane? Jestliže by nebyly správně včleněny do národohospodářského procesu, mohl by jich člověk nasbírat kolik chtěl, nikdy by z toho stejně nic neměl. Čili v okamžiku, kdy se v národohospodářském styku objevují peníze, vidíme zcela názorně objevení se právních faktorů. To je mimořádně důležité, abychom si tohle všimli; neboť tady vidíte, že se skutečně celý sociální organismus dá zprvu pozorovat jen tehdy, jestliže to, co se děje pouze hospodářsky, převedeme postupně do toho, co se děje pod vlivem práva.

Nyní ale předpokládejme, že jsem tedy od onoho obuvníka získal jeden pár bot a dal jsem mu dvacet marek. Tento obuvník by se mohl právě teď, jako z udělání hned poté, co mi prodal své boty, rozpomenout, že ševci, panečku, bývali ve světě ještě něčím jiným než ševci - třeba takový Hans Sachs, Jakob Bohme; a mohl by teď, když dostal těch dvacet marek, uvažovat o tom, že s nimi udělá něco úplně jiného, než aby vyrobil nový pár bot. Mohl by s nimi udělat něco, do čeho by vložil svůj důmysl, takže by pro něho těchto dvacet marek mělo najednou úplně jinou hodnotu než hodnotu jednoho páru bot. V okamžiku, kdy totiž zboží proměníme v peníze, tedy vlastně v právo, je možné buď ono právo podržet - koupím si za těch dvacet marek něco, co má stejnou hodnotu jako pár bot - anebo s těmi penězi udělám díky svému důmyslu něco, co do národohospodářského procesu produkuje něco zcela nového. Tady se do toho dostávají lidské schopnosti, ony lidské schopnosti, které právě mezi lidmi svobodně vyrůstají, které se začleňují do toho, co jsem získal s penězi jako právo, stejným způsobem, jako se peníze jakožto - teď v tomto smyslu - uskutečnění práva venku vtělují ve zboží. Ale tím jsme do toho, co jsme zatím předběžně pozorovali v organickém procesu tak, že jsme řekli: příroda, zpracovaná příroda, potom práce, duchem členěná - tím jsme do celého tohoto procesu umístili právo a schopnosti člověka.

V národohospodářském procesu samotném jsme tedy objevili členění, které je trojčlenností. Bude se jednat jenom o to, abychom pak o této trojčlennosti správným způsobem přemýšleli. Nyní však, budeme-li sledovat národní hospodářství, pak uvidíme, že právě tím, že to jsou skutečnosti, co jsem právě teď charakterizoval, že právě tím se v národním hospodářství objevují určité reálné nemožnosti. Neboť k právu se člověk může dostat také podmaňováním a podobně, když má moc právo si vzít. K právu se člověk nedostává vždy jen pouhou směnou, ale také tím, že má možnost, že má moc právo si vzít. Pak ale máme v právu něco, co se vůbec, pokud tu je, nedá srovnat se zbožím. Není tu žádný styčný bod se zbožím, mezi zbožím a právem. Ale v našem národohospodářském procesu se neustále směňuje zboží - neboli peněžní hodnota u zboží - s právy. Právě když, řekněme, platíme půdu, ba dokonce když se svým nájemným jen spolupodílíme na placení hodnoty půdy, jakou dnes půda má, pak platíme právo prostřednictvím zboží, popřípadě prostřednictvím peněz, které jsme za zboží dostali, tedy v každém případě zaplatíme hodnotu právní hodnotou zboží. A jestliže zaměstnáme ve škole učitele, kterému dáme určitou mzdu, pak zaplatíme podle okolností duchovní schopnosti zbožím, hodnotou zboží, nebo odpovídající hodnotou peněz. Takže v národohospodářském procesu neustále dochází ke směně mezi právem a zbožím, mezi schopnostmi a zbožím a rovněž tak mezi schopnostmi a právy.

Věci, které nejsou navzájem vůbec srovnatelné, se v národohospodářském procesu směňují. Jen si vezměte, že když si někdo nechá zaplatit nějaký vynález, když někdo dostane

patent, pak si nechává v hodnotě zboží zaplatit zprvu čistě duchovní hodnotu. Není vůbec nic, co by tu mohlo figurovat jako moment srovnatelnosti. Tady se totiž dotýkáme něčeho, kde se do národohospodářského procesu teprve skutečně dostává život. A obzvlášť komplikovaným se to celé stane, když k tomu přibereme pojem práce.

Nuže, už jsem hovořil o tom, že námezdní dělník vlastně ve skutečnosti nedostává to, co se obvykle rozumí pod pojmem mzda, ale že vlastně výsledek své práce prodává do posledního haléře podnikateli a také jej dostane zaplacen a podnikatel že teprve na základě konjunktury propůjčuje tomu, co od dělníka odkoupil, tu správnou, vyšší hodnotu. Zisk tu z národohospodářského pohledu není vytvářen jako nadhodnota z práce. Národohospodářskou cestou se nedá dojít k takovému úsudku, k tomu se dá dojít nanejvýš morálním soudem. Zisk je vytvářen tím, že dělník je v méně příznivé sociální situaci a že proto výsledky jeho práce, které prodává, mají na tom místě, kde je prodává, menší hodnotu, než když je dále prodává podnikatel, který má jinou pozici. Ten prostě zná lépe poměry, může lépe prodávat. Pro vztah mezi dělníkem a podnikatelem platí totéž, co pro toho, kdo jde na trh a tam za nějakou cenu koupí nějaké zboží. Musí je koupit tam. Proč? Z toho prostého důvodu, že mu jeho poměry nedovolují, řekněme, aby si je koupil někde jinde. Někdo jiný si je může koupit někde jinde mnohem levněji. Není v tom vůbec žádný rozdíl. To, co je mezi podnikatelem a námezdním dělníkem, je prostě určitým druhem trhu, díváme-li se na to národohospodářsky.

Nyní však je skutečně určitý rozdíl, jestli jsem si plně vědom toho, že tomu tak je, nebo jestli se domnívám, že dělníkoví platím práci. Budete to možná považovat za pouhý teoretický rozdíl; ale nechejte jednou takový názor, nebo dva takové názory, nechejte je - jeden i druhý - aby se staly reálnými, pak uvidíte, jak se reálné národohospodářské poměry vlivem jednoho či druhého názoru změní; neboť to, co se mezi lidmi děje, je totiž také výsledek názorů. Názory pozměňují to, co se děje, podle toho, jak se samy mění. Veškerý proletariát dnes staví svou agitaci na tom, že práce musí být náležitě zaplacená; ale nikde není placena práce, nýbrž placeny jsou vždy jen výsledky práce. A to by se také, jestliže by tomu člověk rozuměl v pravém smyslu, projevilo ve skutečnosti cen. Není možné říci: Je lhostejné, jestli se něco nazývá cenou zboží nebo mzdou; neboť v okamžiku, kdy se mluví o mzdě, domnívá se člověk, že je ve skutečnosti placena práce. A pak se přijde na všechny ty další sekundární pojmy, které dávají práci jako takovou do jednoho pytle s jinými národohospodářskými procesy, které produkují hodnoty, a pak vznikají nesprávně ony sociální zmatky. Sociální zmatky vznikají potud správně, pokud vznikají na základě pocitů, na základě citů. City a pocity mají vždy určitým způsobem pravdu; ale není možné korigovat to, co se korigovat má, pokud člověk nemá správné pojmy. A to je v sociálním životě to fatální, že zcela správně často vznikají diskrepance, k jejich korigování však dochází pod nesprávnými pojmy. I v těch nejmenších jednotlivostech vytvářejí lidé takovéto nesprávné pojmy, které jsou pak také vnášeny do celého národohospodářského názoru a pak právě způsobují zkázu.

Veźmte si jeden velmi jednoduchý příklad: Jeden člověk - chtěl bych vyprávět tento příklad ze života - mi jednou řekl: „Hrozně rád píšu pohlednice svým přátelům, skutečně hodně pohlednic.“ A já říkám: „Já vůbec nemám rád psaní pohlednic,“ - bylo to ještě v době, kdy jsem dosud neměl tolik práce co teď - „a sice z národohospodářských důvodů.“ „Proč?“, zeptal se. Já říkám: „U každé pohlednice, kterou píšu, musím chtě nechtě myslet na to, že možná nějaký listonoš běží až do čtvrtého patra. Zkrátka způsobuji přesun národohospodářského procesu. Nezáleží na práci listonoše, ale u listonoše se dá stěží odlišit výkon od práce. A výkon se musí ocenit. Já tedy neekonomickým způsobem rozmnožuji výkony, které musí listonoši provést, pokud mám zálibu v psaní spousty pohlednic svým přátelům.“ On na to: „To není myšleno národohospodářsky; neboť jestliže se dohodne, že jeden listonoš musí vykonat jenom tolik a tolik, pak se pro tu spoustu pohlednic, co ta spousta lidí napíše, musí zaměstnat spousta nových listonošů a tolik a tolik listonošů dostane svoji mzdu, svoji odměnu. Čili já jsem vlastně,“ říká ten člověk, „dobrodincem těch lidí, kteří budou zaměstnaní.“ Mohl jsem jenom odpovědět: „Ano, ale vyprodukuje také všechno to, co tito lidé, kteří tu budou zaměstnaní, sní? Vy přece nerozmnožujete spotřební prostředky; vy je pouze přesunujete. Tím, že se zaměstná více listonošů, přece člověk nerozmnožuje spotřební prostředky.“

To je to, co v jednotlivých případech vyvolává mnohdy ty nejhorší omyly. Protože pokud je někde sbor takovýchto lidí městskou radou - i to je možné, takovíto lidé se mohou stát dokonce i ministři, pak by to mohla být rada ministerská - pak by se prostě řeklo: Máme tady tolik a tolik nezaměstnaných, tedy zřídíme nové stavby nebo tak něco, pak je o ty lidi postaráno. Ano, pro nejbližších pět kroků jsme se toho problému zbavili, jenomže se přece nevyprodukovalo nic nového. Všichni dělníci dohromady toho nemají na jídlo víc, než kolik měli dřív. Jestliže nechám na jedné straně miskou vah klesnout, musí jít na druhé straně nahoru. Jestliže tedy něco způsobím na základě pouhého izolovaného opatření a nikoli na základě souvislosti celého národohospodářského procesu, musí na druhé straně nastat národohospodářská kalamita. A kdyby člověk uměl pozorovat, dovedl by si spočítat: Jestliže budu tímto způsobem provádět sociální reformu, že dám hladovým lidem chleba prostě tím, že zřídím novostavby, zdražím ten či onen druh zboží pro celou řadu jiných lidí. Takže je právě v národohospodářské oblasti zřejmé, jak se nesmí myslet krátkozrace, nýbrž naopak vždy v souvislostech. A tak si tedy musíme říci: Záleží skutečně na tom, aby se o věcech uvažovalo právě v souvislostech.

To je něco, co naprosto není v národohospodářském procesu tak jednoduché, tedy přemýšlet o věcech v souvislostech, prostě z toho důvodu, že národohospodářský proces je něco jiného než nějaký vědecký systém. Takový vědecký systém může být ve své totalitě dán v jednotlivém člověku - možná bude jen načrtnutý, ale může být dán v jednotlivém člověku - národohospodářský proces se nikdy nemůže ve své totalitě odehrát v jednotlivém člověku, nýbrž může se zrcadlit pouze tam, kde spolupůsobí úsudky lidí činných v nejrůznějších oblastech.

Neexistuje vůbec žádná jiná možnost, jak dojít k reálnému úsudku o tom, co jsem vám nyní uvedl, než asociativním způsobem - nikoli k teoretickému úsudku, ale k úsudku reálnému. Jinými slovy: Máte-li tyto tři rovnice, pak ten, kdo zná jen a pouze uzance obchodníka, bude mít v hlavě vždy tu první rovnici, bude pod vlivem této rovnice jednat a může tedy vědět, co se nachází pod vlivem této rovnice. Zrovna tak bude konzument, sledující svým rozumem spotřebu, vědět všechno, co se nachází pod vlivem druhé rovnice. A producent bude vědět všechno, co se nachází pod vlivem této třetí rovnice. Vy ale řeknete: Ti lidé přece nejsou tak hloupí, aby nedokázali myslet dál, než je jejich horizont; i když je někdo jenom konzument, nebo jenom obchodník, tak přece dokáže myslet dál, než je jeho horizont - my přece nejsme žádní omezení, ani jako lidé, ani jako politikové. Poněkud omezeným člověk dokonce být má, jde-li tedy o světový názor. Avšak není jiná možnost, jak, řekněme, o tom, co se děje v obchodě, vědět něco směrodatného, než že člověk uprostřed obchodního dění je a v něm obchoduje. Není jiná možnost. Otom neexistují žádné teorie. Teorie mohou být zajímavé - nejedná se ale o to, abyste věděli, jak se obchoduje všeobecně, nýbrž o to, abyste věděli, jak se pohybují produkty v Basileji a okolí. A když to budete vědět, tak tím ještě nevíte, jak se takové produkty pohybují v Luganu. Čili, nejedná se o to, abychom o věci věděli něco všeobecně, ale abychom věděli něco v určité oblasti. A právě tak ještě ani zdaleka nevíte, můžete-li si o tom vytvořit směrodatný úsudek, za jakou vyšší nebo nižší cenu lze vyrábět kosa nebo jiná zemědělská zařízení, za jakou cenu se dají vyrobit třeba takové šrouby a podobně.

Úsudek, který je třeba v hospodářském životě utvářet, musí být utvářen z bezprostřední konkrétnosti. A to se nemůže dít žádným jiným způsobem, než že pro určité oblasti, jejichž velikost vyplyne - jak jsme viděli - z národohospodářského procesu, budou vytvářeny asociace, ve kterých budou rovnoměrně z nejrůznějších odvětví zasedat trojí zástupci toho, co se v hospodářském životě vyskytuje: produkce, spotřeba a oběh.

Je vlastně - abych tak řekl - velice smutné, že se něco v podstatě tak jednoduchého a věcného neseťkává v dnešní době s žádným pochopením. Neboť ve chvíli, kdy se s pochopením setká, může se tato věc realizovat ani ne snad do pozítí, ale už do zítřka. Neboť se nejedná o to, abychom radikálně všechno změnili, ale abychom v jednotlivých případech usilovali o asociativní spojení. K tomu stačí pouze vynaložit vůli a přijít s pochopením. To je to, co se člověka tak bolestně dotýká, kde se skutečně národohospodářské myšlení určitým způsobem setkává s myšlením morálním i - abych tak řekl - náboženským; neboť je mi například zcela nepochopitelné, jak mohla takováto národohospodářská úvaha zůstat bez povšimnutí, řekněme u těch, kdo se oficiálně starají o náboženské potřeby světa. Vždyť přece není pochyb o tom, že se v průběhu novější doby ukázalo, že naše národohospodářské poměry už nebyly zvládnány, že skutečnosti už přesáhly to, co lidé dokázali zvládat, takže dnes stojíme především před otázkou, jak se to dá zvládnout. Musí to ale zvládnout lidé a musí to zvládnout lidé v asociacích.

Nechtěl bych tuto poměrně vážnou úvahu zakončovat vtipem, řeknu pouze jedno: Naše národohospodářská věda se vyvíjela tak, že ve svých názorech neprodělala to, k čemu došlo při přechodu od hospodářství směnného k hospodářství peněžnímu a k hospodářství schopností. Se svými pojmy bloudí stále ještě ve směnném hospodářství a na peníze se dívá dosud tak, jako by byly jen jakýmsi zástupcem pro směnu. Ti lidé si to nepřipouštějí; avšak ve skutečných teoriích to lze najít. A tak se stalo, že v starších hospodářských systémech, i když nám tyto systémy dnes už nemohou být sympatické, se směňovalo, pak se objevily peníze a tehdy - jak říkám, nechci dělat žádné vtipy, tady působí génus řeči - tady vznikla ze směny pouhá přehláska a tehdy to všechno ztratilo svou zřetelnost: My se dnes klameme ve všech možných hospodářských procesech. Ze směny se stalo klamání. Nikoli úmyslné podvádění, ale zastření všech těch procesů. A my se musíme zase dostat za tento závoj a poznat, jak se národohospodářské procesy uvnitř odehrávají.

* vtip je založen na podobnosti německého *tauschen* = směňovat a *täuschen* = klamat - pozn. FŠ